

ЧЕРНИШОВА Т.О., кандидат
філологічних наук, доцент кафедри
філософії Харківського університету
Повітряних Сил ім. І. Кожедуба

«ПОЕТ ДЛЯ ЕПОХ»: СУЧАСНІСТЬ ШЕВЧЕНКОВОГО СЛОВА

Шевченкова постать завжди була й залишається об'єктом пильної уваги літературознавців, політиків, громадських діячів і просто пересічних людей, причому як в Україні, так і поза її межами. Вивчаючи життя та творчість Кобзаря під філологічним або мистецтвознавчим кутами зору а чи формуючи за допомогою його образу (на різних рівнях і різними засобами) ідеологічні засади життя соціуму, а чи просто теревенячи про поета в колі друзів (недругів), ми в той чи інший спосіб (іноді діаметрально протилежні) долучаємося до легенди, до нашого національного міфу. З одного боку, образ великого поета оспівується (спеціально досліджується, вшановується) й далі, а з другого – піддається дошкульному аналізу, причому іноді (зокрема, як у випадку із Олесем Бузиною) антигуманному й безплідному. В будь-якому разі Т. Шевченко не забутий своїми нащадками, які «незлим тихим» або саркастичним словом його згадують вже два століття. І що сильніше: притаманний постмодерному світобаченню потяг до розвінчання грандіозного нарративу шевченкіани (як, власне, і будь-якого значного нарративу минулого) або щире схиляння перед тим, «хто прорік націю»? Вивертання назовні потаємних «шухляд» чужого, давно прожитого приватного життя з метою компрометації, деміфологізації образу майже святої людини або занурення у глибини творчості, особистості задля ще більшого пізнання, відкриття нових, актуальних у сьогоденні граней таланту?

В будь-якому випадку для розуміння Т. Шевченка (і тут ми цілком погоджуємося із шанованим Іваном Дзюбою) потрібний «історизм мислення» [1, с. 10], адже Кобзареві особистість і творчість обов'язково слід вивчати в контексті його часу: абсолютизм, кріпосне право, придушення української автономії, урядові санкції проти національної мови і глибше – колапс самоідентифікації народу. В умовах приспаної самосвідомості українського народу, ігнорування

національного (та в принципі й лінгвістичного) статусу української мови, Т. Шевченко став справжнім месією, який приніс своєму народові надію на звільнення, прорік йому краще майбуття. Саме його «стилос» створив злободенні поетичні твори потужного громадянського звучання, отже, відродив найміцніше підґрунтя формування національної ідеї – мову народу.

Кобзареві судилося виконати доленосну роль утвердження національної свідомості, завершивши почате І. Котляревським та українськими романтиками відродження національного руху. Так, вустами І. Котляревського вперше заговорив про себе, своєю мовою український народ. Хоча й жартома, перелицьована Вергілієва «Енеїда» зробила українців національними героями. І. Котляревський довів, що українською, яка дотепер сприймалася як «хлопська», «мужицька», можна створити поважний літературний твір. Він «олітературнив» народну мову, або, за І. Огієнком, «міцно зв'язав перервану було в XVIII столітті в друках – через наказ 1720 р. – нитку нашої літератури живою мовою» [2, с. 191]. Його талановита травестія свідчила про зародження нової словесної культури, яка водночас перейняла ідеологічні функції. Українська національна ідентичність почала відроджуватися з відродженням народного українського слова. Як вважають сучасні дослідники творчості І. Котляревського, сила «Енеїди» полягає в тому, «що в кожному її мотиві глибоко закорінена національна ідея» [3, с. 121]. Блукання троянців, очолюваних Енеєм, прочитуються як пошуки українцями своєї землі, утвердження самобутності своєї культури й мови, взагалі незалежності Української держави.

Можна сперечатися з подібним трактуванням бурлескно-травестійної поеми, адже навряд чи її автор такого месіанського запалу надавав своєму творові. «Енеїда» є традиційною для поезії класицизму «героїчно-комічною» поемою, неодноразово «перелицьованою» у XVIII ст. і французькими, й німецькими, й російськими поетами. Тому й зрозуміло, що І. Котляревський був вельми здивований тим, що його жартівлива поема набула такого серйозного значення й почала визнаватися першим твором нової української літератури. Дійсно, й І. Котляревський, і українські романтики (перші з яких – члени «Руської трійці» – не вміли спочатку ані писати, ані читати українською), незважаючи на те, що

народну дійсність визнавали самоцінною й багатою, писали все ж таки *про* народ, а не *для* нього.

Т. Шевченко ж став тим, чия поезія (об'єктивно – бо ж він сам з народу!) генетично була пов'язана з народною. Він не просто переспівував народні пісні – він творив пісні, в естві своєму народні. Улюбленим віршовим розміром поета був коломийковий розмір (тринаголошений чотирнадцятискладник) – саме ним написана переважна більшість творів Кобзаря. До речі, свій програмний твір – «Заповіт» – Т. Шевченко також написав коломийковий розміром.

Проте сила Шевченкового слова була не лише в органічній єдності зі словом народної пісні. Його турбота про майбуття рідної країни, його справжня закоханість у неї не мають аналогів у постшевченківській українській літературі. Доля постійно викидала поета з рідної землі, майже все життя він прожив на чужині, але ніде йому не було комфортного місця. Він постійно прагнув повернутися на Батьківщину, марив нею, тому й образ України є найбільшим і найціннішим діамантом в його поетичній короні. Любов до України здатна була заступити любов до Бога («...що проклену святого Бога, За неї душу погублю») [4, с. 40], ставлення до якого в Т. Шевченка завжди було своє, особливе, неканонічне. Це така інтимна відстань, на якій точаться розмови між найріднішими людьми, де немає місця недомовленості, нещирості, фальші. Закликаючи молитися Богові, благословляючи іменем Бога, шукаючи Божого благословення для України, поет водночас – як своєму рідному – дорікає Богові за всю ту несправедливість, яку доводилося бачити на рідній землі, а подекуди й відмовляється від нього («А до того я не знаю Бога!») [5, с. 371].

Міць Шевченкового почуття до України, добровільно взята на себе месіанська відповідальність за її майбутнє зробили з поета справжнього «апостола правди й добра». Відомий російський літературознавець і публіцист, автор монографії «Тарас Шевченко: імператив України. Историо- и нациософская парадигма» українець за походженням Ю. Барабаш зазначив: «Шевченківська ідея України – концентроване поетичне втілення національної ідеї як імперативу історичного призначення й долі українства, чинника його ідентичності, прагнення до незалежності, до життя «в своїй хаті», за законами «своєї правди, й сили, й волі», до відродження й розвитку національної культури, укріплення духовного здоров'я нації» [6, с.

147]. Історичну долю своєї країни поет-пророк осмислює в контексті християнської історії: народження, смерть і воскресіння України кореспондують із найважливішими етапами життя Ісуса Христа. Гармонію «доперечаславського» українського буття заступає хресна путь країни на Голгофу царювання Петра I (численними указами якого було зведено нанівець українську літературну мову і українську культуру), через десятиріччя катеринінського правління (яке позначилося на подальшому зросійщенні українського народу та нівелюванні його автономії) до того майбутнього, омріяного «раю на землі», де «врага не буде, супостата» [7, с. 353], де «оживе добра слава, слава України» [8, с. 354].

Отже, Т. Шевченко завершив процес формування новітньої української духовності. Він визначив характер, зміст, проблематику, систему ціннісних орієнтирів нашої культури, дав могутній поштовх розвитку усіх її видів і форм. Багатоаспектний Шевченків дискурс України – це плід стереоскопічного, правдивого художнього трактування феномена української держави. Романтичні візії її героїчного минулого не могли заступити поетові справжньої картини буття безправної і безплідної в плані національного народження нації. Від найгострішого поетичного зору Т. Шевченка не могли сховатися вади українського етноменталітету: рабська покірність, душевна надломленість, фактичне визнання свого «малоросійського статусу» тощо. Кобзар постійно адресував своїм сучасникам – «поганим» правнукам «славних прадідів великих» полум'яні слова докору, суворої критики, проте, з вірою в те, що втрачене не все й не назавжди, що «встане Україна...і помоляться на волі / Невольничі діти» [9, с. 328]. Саме в такому синтезі, як зазначає Ю. Барабаш, «національна самокритика увійшла невід'ємною складовою в націєтворчу програму Шевченка, стала потужним фактором пробудження нації вік віковічного свинцевого сну, запорукою майбутнього духовного та політичного відродження України» [10, с. 186].

Пророчє Шевченкове слово виявилось здатним здійснити хвилю національного гніву. Поставлене насторожі коло «отих рабів німих» слово стало справжньою егідою для українського народу, надією на самовираження та самовисловлення. «Як в нації вождів нема, Тоді вожді її – поети», – так блискуче висловився Євген Маланюк, маючи на увазі насамперед Шевченка. Якщо немає, кому рятувати народ,

кому любити його, то ця місія призначається поету-пророкові. Саме він міццю свого таланту спроможний на найвищий щабель піднести закоханість, захопленість рідною землею; спроможний створити, як то кажуть тепер, національну ідею – той ідеологічний фундамент, на якому формуватиметься міцна, нездоланна, стійка, єдина нація, що її об'єднують шевченкові «єдиномисліє» та «братолюбіє». Народжуються такі поети, щоправда, нечасто. Але в умовах сьогодення, коли Україна переживає складні часи, в такому поетові є нагальна потреба. Нам Шевченка зараз потрібно, талановитого, простого сина своєї країни, залюбленого в її зелену красу, в її милозвучне слово, по-козацькому відважного, відчайдушного, правдивого, нескореного злиднями й соціальною несправедливістю, стилос якого буде гостріший за найгостріші стилети наших ворогів.

Список використаних джерел:

1. Дзюба, І.М. Тарас Шевченко. Життя і творчість [Текст] / І.М. Дзюба.–К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008.–718 с.
2. Огієнко, І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови [Текст] / І. Огієнко. – К.: Наша культура і наука, 2004. – 436 с.
3. Єрмоленко, С. Джерело духовності народу – мова. (Про сучасне прочитання “Енеїди” Івана Котляревського) [Текст] / С. Єрмоленко // Українознавство. – 2005. – Ч.1. – С. 120 – 123.
4. Шевченко, Т. Сон («Гори мої високії..») [Текст]: Зібрання творів: у 6 т. / Т. Шевченко. - К.: Наукова думка, 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 40.
5. Шевченко, Т. Заповіт [Текст]: Зібрання творів: у 6 т. / Т. Шевченко – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847.
6. Барабаш, Ю. Україна Тараса Шевченко: словообраз, дискурс, «текст» [Текст] / Ю. Барабаш // Вопросы литературы. – 2004. – № 8.
7. Шевченко, Т. І Архімед, і Галілей [Текст]: Зібрання творів: у 6 т. / Т. Шевченко.– К.: Наукова думка, 2003. – Т. 2: Поезія 1847-1861.
8. Шевченко, Т. І мертвим, і живим... [Текст]: Зібрання творів: у 6 т. // Т. Шевченко. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 1
9. Шевченко, Т. Великий льох [Текст]: Зібрання творів: у 6 т.// Т. Шевченко. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847.
10. Барабаш, Ю. Україна Тараса Шевченко: словообраз, дискурс, «текст» [Текст] / Ю. Барабаш.